

L'ANTIC ARXIU DE LES ESGLÉSIES D'ÈGARA. EDICIÓ DEL DIPLOMATARI DELS ANYS 958 AL 1207*

Pere Puig i Ustrell

La publicació del primer diplomatarí de les esglésies de Terrassa, que cobreix dels anys 958 al 1207, constitueix una autèntica fita històrica: es tracta d'una edició llargament esperada, a la qual han contribuït i s'hi han interessat molts terrassencs i terrassenques i també molts estudiosos de fora. I és una fita, tant per la importància excepcional de la documentació que s'hi estudia i publica, com perquè representa una nova projecció de les esglésies titulars del diplomatarí envers la història del nostre país i envers el món, i més en aquest moment, en què ja està força avançat el Pla Director del Conjunt Monumental, amb excavacions exhaustives i un projecte museístic que han de donar la dimensió que escau a aquestes antics temples, tan arrelats a la història de la nostra ciutat.

Des de la meua incorporació al servei de l'Arxiu Històric de Terrassa, el 1974, em vaig interessar molt especialment pels antics documents que formen el diplomatarí de les esglésies d'Ègara, que en certa manera van condicionar i donar contingut a la meua trajectòria professional, i no he deixat de treballar-hi més o menys directament i amb més o menys continuïtat. Però l'expansió dels arxius, de les institucions arxivístiques i dels estudis universitaris que es va produir els anys següents no em permetien de realitzar la tasca ingent que calia fer per poder-los editar. L'any 1997, dos llicenciats en història medieval, Vicenç Ruiz i Joan Soler, van acceptar de col·laborar en la feina i entre tots tres hem pogut acabar aquesta edició documental i posar-la a disposició dels historiadors i de totes les persones interessades; han estat prop de tres mil hores de feina.

Els especialistes donen el nom de diplomatarí a les sèries de documents en pergami que es conserven, majoritàriament d'institucions eclesiàstiques, dels segles X al XIII, és a dir, els documents en pergami anteriors a l'expansió documental que es va produir amb l'adopció del paper com a suport usual d'escriptura. Es conserven pergamins procedents d'institucions catalanes des del segle VII, però les sèries continuades comencen normalment al segle X. Catalunya és un dels països d'Europa que conserva més originals dels segles X i XI i, dintre de Catalunya, les esglésies d'Ègara figuren al costat de les grans catedrals i monestirs que conserven els seus documents originals de pergami d'aquesta època. El diplomatarí que presentem recull un total de 222 documents,

* Text adaptat de l'al·locució pronunciada per l'autor a l'acte de presentació d'aquesta edició, celebrat a Santa Maria d'Ègara el 19 de setembre del 2002.

192 dels quals (un 86,5 %) són originals, 6 són còpies antigues en pergamí i 21 (un 9,5 %) són extractes de pergamins perduts que hem trobat en antics inventaris de l'arxiu d'aquestes esglésies. Hi hem afegit tres butlles papals que no s'han conservat al mateix arxiu, però que tenen relació amb el règim jurídic de les esglésies.

Terrassa ha sabut conservar aquests documents antics, que ens han arribat igual que les esglésies titulars on es van generar. Els pergamins més antics van anar perdent vigència, però les comunitats eclesiàstiques terrassenques els van conservar amb la consciència que constitueixen testimonis històrics de primer ordre, que informen dels orígens paleocristians, del bisbat d'època visigòtica, de l'església i parròquia de Sant Pere, anomenada «de la seu d'Ègara», del monestir de canonges de Santa Maria i de la col·legiata i parroquial del Sant Esperit i Sant Pere. Aquestes són les institucions eclesiàstiques que s'han anat succeint a través dels temps com a església principal del terme i la vila de Terrassa. Així, al començament del segle XVII, i coincidint amb les primeres visites d'historiadors forans, Joan Arnella, rector de Sant Pere i arxiver de la comunitat de Santa Maria, va iniciar una tradició d'estudi de l'antiguitat d'Ègara i, pels seus treballs, es pot considerar el primer historiador local de Terrassa. A la introducció del diplomatarí exposem amb detall tots els treballs que nombrosos historiadors d'arreu han fet sobre aquests pergamins, des del segle XVI fins als nostres dies.

Fins al 1815, el prior va residir a la casa rectoral de Sant Pere, on es conservà l'arxiu antic de les comunitats de Sant Pere i de Santa Maria. Després de certes vicissituds, una part dels pergamins passà al Sant Esperit, i la resta continuà a Sant Pere, amb la particularitat d'un període, entre el segle XIX i el primer quart del XX, en què historiadors com Josep Ventalló i Vintró i Josep Soler i Palet no van poder veure els pergamins, i els van considerar perduts. No hem trobat explicació a aquesta presumpta desaparició total dels pergamins, que a partir de 1926 tornen a ser estudiats amb motiu de treballs de diplomàtica pontifícia. Després, el fons va ser conservat durant la Guerra Civil espanyola de 1936-39 al Museu Comarcal instituït en aquestes mateixes esglésies, i a partir de llavors van estar sota la cura de l'historiador Salvador Cardús. Aquest historiador, nomenat recentment Fill Predilecte de la Ciutat de Terrassa, el 1932 va rebre del Patronat de la Biblioteca Museu Soler i Palet l'encàrrec d'organitzar l'Arxiu Històric de Terrassa. Així, a la Biblioteca Soler i Palet se'n va formar el nucli originari principal quan, el 1939, va acollir la documentació municipal i notarial més antiga de Terrassa, juntament amb les valuoses sèries de pergamins de les esglésies.

El 1938, el Museu d'Art Comarcal de Terrassa, amb seu a les esglésies de Sant Pere, va encarregar al doctor Fortià Solà i Moreta, autor de nombroses

monografies històriques, de transcriure i traduir un grup de 183 documents en pergami, que són la major part del diplomatarí que presentem. L'estudi, la transcripció i la traducció parcial d'aquests documents han permès que poguessin ser coneguts i consultats des d'aleshores, i també que es pogués diferir llur edició definitiva, de manera que es facilitaven les recerques i l'estudi paleogràfic i diplomàtic rigorós que calia per a obtenir una edició científica actualitzada. Tot i que ha calgut començar la feina des del principi, hem volgut reflectir el reconeixement que és de justícia a l'obra de Fortià Solà en una dedicatòria a l'inici de l'edició que avui es presenta.

Més recentment, cal destacar l'estudi dels documents del priorat de Santa Maria fet per la doctora alemanya Ursula Vones-Liebenstein, autora d'una gran obra sobre els monestirs que, com el de Santa Maria de Terrassa, van formar part de la congregació fundada i presidida per l'abadia de Sant Ruf de Provença. Aquesta investigadora va trobar en els pergamins de Terrassa el fons de documents originals més antic de tot l'orde religiós de Sant Ruf, que comprenia un gran nombre de centres per tot Europa: els nostres pergamins són pràcticament l'únic fons dels segles X i XI que s'ha conservat d'aquesta congregació.

Pel que fa al contingut dels diplomes en pergami, podem dir que es tracta de títols jurídics, escriptures autèntiques que acrediten la realitat institucional de les esglésies i la formació i administració del seu patrimoni econòmic. Hi destaquen el document fundacional del monestir de Santa Maria, l'any 1113; les actes de consagració de les esglésies de Santa Maria de Terrassa i de Sant Martí de Sorbet, de Viladecavalls; les vuit butlles pontificies, els dos privilegis dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó, i la constitució de pau i treva de 1063, la versió més antiga que es conserva d'aquest tipus de document.

El coneixement cada vegada més profund dels documents d'aquells segles medievals permet avançar molt en la reconstrucció històrica d'aquell període i extreure noves conclusions dels testimonis escassos que els pergamins ens proporcionen. A l'article que segueix, Joan Soler ens ofereix una bona mostra de les grans possibilitats d'estudi que s'obren amb aquest diplomatarí, i no només en l'àmbit dels estudis econòmics i socials de l'època, sinó fins i tot en aspectes institucionals bàsics que semblaven definitivament establerts, però que l'atenta lectura dels textos i la recerca històrica corresponent demostren que encara es poden ampliar amb nous descobriments. És clar, doncs, que s'obre una nova etapa en la nostra historiografia, que podria ser molt transcendental en la mesura que la protecció del patrimoni històric vagi acompanyada dels recursos necessaris per a la recerca. Actualment, Terrassa està responent al gran repte de donar a les esglésies la projecció que necessiten, però l'estudi dels documents, amb la recerca arqueològica, no en poden restar al marge i requereixen una

dedicació permanent: no podem perdre l'oportunitat d'aportar a la societat, al món, el fruit de l'estudi d'aquest incomparable patrimoni històric; i la nova etapa historiogràfica que augurem la podrem fer des de Terrassa si disposem d'una infraestructura i uns recursos permanents dedicats a la recerca.

En una obra com aquesta, no cal dir que les col·laboracions i contribucions de persones i institucions han estat molt nombroses i de diferent caire: només podem adreçar des d'aquí un agraïment a tothom que hi ha contribuït, i molt especialment a la família Cardús, que en tot moment ha sabut protegir, defensar i estimar aquest tresor documental i els estudis que s'hi han fet; a la Fundació Noguera, que n'ha assumit l'edició entre les seves prestigioses publicacions, i, sobretot, a les parròquies de Sant Pere i del Sant Esperit, successores d'aquelles antigues esglésies d'Ègara, que al llarg del temps han continuat donant suport a la salvaguarda i l'estudi dels antics documents que avui tenim definitivament editats.

ESMENES A L'EDICIÓ DEL *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara. Terrassa, 958-1207*. Barcelona: Fundació Noguera, 2001.

Aprofitem aquest espai per a indicar algunes errades de gruix que hem trobat o ens han indicat a l'edició d'aquest primer diplomatarí d'Ègara. Agraïm les observacions fetes per Josep Cardús i Grau, Oriol Cardús i Grau i Joan Amat.

- A la pàgina 33, paràgraf tercer, primera línia, cal llegir-hi: "1112" (no pas "1113").
- A la pàgina 117, paràgraf segon: el condicionament dels pergamins no es va fer el 1952, sinó el 1938, i l'autor de l'operació va ser l'historiador Salvador Cardús.
- A la bibliografia, a la pàgina 197, hi manca el nom de Josep Soler i Palet com a autor dels títols que van des de *Monografia de la parròquia de Sant Julià de Altura* fins a *Egara. Terrassa*.
- La data del document núm. 13, pàgina 226, ha de ser: "999" (no pas "998"), per coherència amb els criteris cronològics aplicats per als anys del rei Robert.
- Al regest del document 181, pàgina 447; al del document 211, pàgina 484, i a la pàgina 574, línia 2, cal llegir-hi "Sant Antoni i/o Sant Pere de Vilamajor" (s'hi afegeix "Sant Pere").
- A l'índex de noms, pàgina 526, l'entrada "CARBO" s'ha de canviar per "CORBO".
- A la pàgina 539, columna primera, línies 22-23, cal suprimir-hi: "germà de *Raimundus*".
- A la pàgina 542, columna primera, línia 8, i a la pàgina 551, columna segona, línia 28, cal suprimir-hi: "filla de *Petrus Amati*".
- A la pàgina 552, columna segona, línies 9-10, cal suprimir-hi: "fill d'*Ermentardis* i *Amatus*, germà de *Guillelmus*".
- A la pàgina 565, columna segona, entrada SANCTUS SALVATOR, cal llegir-hi: "Sant Salvador dels Prats (Vallès Oriental)" (en lloc de "Sant Salvador de Polinyà").